

7 ZANIKANJE

Uvod

Dojenček se najprej izraža tako, da se smeje ali joka. Kmalu se nauči odkretati JA in NE. Pozitiven odnos (občutje) in negativen odnos (občutje) pa izraža tudi z nagibom telesa, očesnim stikom in gibanjem glave.

Pozitivni odnos (občutje):

1. nagib telesa naprej
2. vzpostavljen očesni stik
3. prikimavanje

Negativni odnos (občutje):

1. umik telesa nazaj
2. prekinitev očesnega stika
3. odkimavanje

Ta dva načina izražanja sta tako splošna, da ju uporabljajo vsi dojenčki povsod po svetu, gluhi in slišči. Slišči dojenčki ta način izražanja v roku enega do dveh let dopolnijo s sporazumevanjem v govornem jeziku, gluhi dojenčki pa ta način izražanja spremenijo v svoj znakovni jezik. Kretnjo NE (nihanje z izproženim kazalcem) začnejo uporabljati kot nikalnico. Kretnjo NE so torej kretalci prevzeli iz nejezikovnega sporazumevanja med sliščimi, v slovenskem znakovnem jeziku pa je postala del jezika. To pomeni, da se ravna po natančnih slovničnih zakonitostih. Ali se NE lahko uporabi za zanikanje posamezne kretnje ali za zanikanje celega stavka? Ali se v zanikanem stavku vedno pojavi NE? Ali se NE lahko odkreta brez mimike odkimavanja? Raziščimo zanikanje v slovenskem znakovnem jeziku!

- Kakšne vrste zanikanja obstajajo v slovenskem znakovnem jeziku? Odgovor izvemo v prvi temi *Ali kretnja NE zanika besedo ali stavek?* (7.1).
- Tema *Trdilni in nikalni stavki* razkriva postopek, s katerim v trdilni stavek dodamo nikalnici – mimiko odkimavanja in kretnjo NE (7.2).
- Navodila zanikanja so natančno določena. V temi *Sestavine zanikanega stavka* (7.3) izvemo več o ročnih nikalnicah in o trajanju oziroma širjenju odkimavanja.
- Nekateri kretnje sprožijo zanikanje in zato ne morejo stati v trdilnemu stavku. Ena takih kretenj je NE, obstajajo pa še druge. Več o njih izvemo v temi *Nikalne kretnje* (7.4).
- *Nikalni glagoli* (7.5) so zadnja tema o zanikanju. V slovenskem znakovnem jeziku namreč obstajajo pari glagolov, v katerih je eden trdilen, drugi pa nikalen.

7.1 Ali kretnja NE zanika besedo ali stavek?

Vsi jeziki za zanikanje stavka uporabljajo stavčno nikalnico. V nekaterih jezikih pa nikalnica zanika tudi posamično besedo. Bolje rečeno, nikalnica se združi z besedo, pri čemer nastane nova beseda z novim pomenom.

Tako v slovenščini iz prvotne besede "sreča" nastane nova beseda "ne+sreča", ki pomeni ravno nasprotno kot prvotna beseda. To je posebej uporabno, če posebna beseda s pomenom, kakršnega ima "žalost", ne obstaja. Ali lahko tudi v slovenskem znakovnem jeziku nove kretnje naredimo na ta način? Poskusimo!

Zanikanje v slovenskem znakovnem jeziku

V trdilni stavek (156a) dodamo nikalnico, da bi spremenili pomen kretnje SREČEN iz "srečen" v "žalosten". Rezultat je neslovničen (156b). Očitno slovenski znakovni jezik besednega zanikanja nima. Če namreč dodamo nikalno kretnjo NE, moramo dodati tudi nikalno mimiko – odkimavanje. Nastane zanikan stavek (156c).

(156) a. JAZ SREČEN.

Trdilni stavek

b. *JAZ NE+SREČEN.

Trdilni stavek

c. JAZ odkimavanje NE SREČEN.

Nikalni stavek

Slovenski znakovni jezik ima torej le zanikanje stavka. Pri zanikanju stavka se odkimavanje iz nikalne kretnje razširi tudi na sosednje kretnje. To pomeni, da zaradi nikalnice ne nastane nova beseda, ampak nova vrsta stavka. Ko se trdilni stavek (156a) spremeni v nikalni stavek (156c), se namreč spremeni povezanost stavka s situacijo:

- Trdilni stavek (156a) je povezan z eno situacijo: *občutim srečo*.
- Nikalni stavek (156c) je povezan z več situacijami, na primer *občutim žalost* in *ne občutim ničesar*.

Ugotovili smo, da z ročno nikalnico NE v slovenskem znakovnem jeziku vedno zanikamo celoten stavek. V temi *Trdilni in nikalni stavki* si oglejmo razlike med zanikanimi in trdilnimi stavki (7.2).

7.2 Trdilni in nikalni stavki

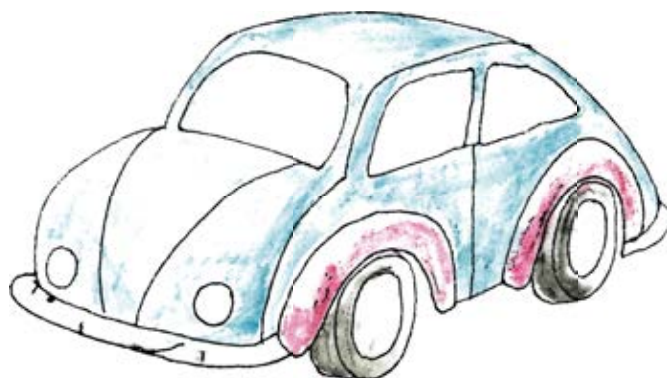
V slovenskem znakovnem jeziku imamo dve vrsti stavkov, **trdilne** in **pitrtilne stavke** na eni ter **nikalne stavke** na drugi strani. Oglejmo si njihove značilnosti.

V slovenskem znakovnem jeziku trditev o dogodku običajno ni posebej označena, trditev o lastnosti pa pogosto vsebuje posebno oznako: trdilno mimiko (prikimavanje).

Trdilni stavki

Trditev oziroma **trdilni stavek** lahko prikazuje dogodek (157a) ali lastnost (157b) neke osebe/stvari.

				Dogodek
(157) a.	MOJ	AVTO	POKVARITI.SE	
				Lastnost
b.	MOJ	AVTO	STAR	

Kaj je nasprotje od trditve? V trdilni stavek dodamo nikalno kretnjo oziroma nikalnico in nikalno mimiko oziroma odkimavanje. Na ta način označimo, da stavek ni povezan s situacijo (oziroma da ni resničen).

Nikalni stavki

Z nikalno mimiko in nikalno kretnjo označimo, da nekega dogodka ni bilo (158a) ali da oseba/stvar nima neke lastnosti (158b). Nastane **nikalni stavek**.

(158) a. MOJ AVTO NE POKVARITI.SE

odkimavanje

Dogodek

b. MOJ AVTO NE STAR

odkimavanje

Lastnost

Tiste kretnje, ki imajo konkreten pomen, so v trdilnem in nikalnem stavku enake. Imenujemo jih **slovarske kretnje**. To so AVTO, POKVARITI.SE in STAR. Stavki (157a) in (157b) ter (158a) in (158b) se razlikujejo le v kretnjah, ki nimajo konkretnega pomena in jih imenujemo **slovnične kretnje**. To so NE, odkimavanje in prikimavanje.

Slovarske kretnje:

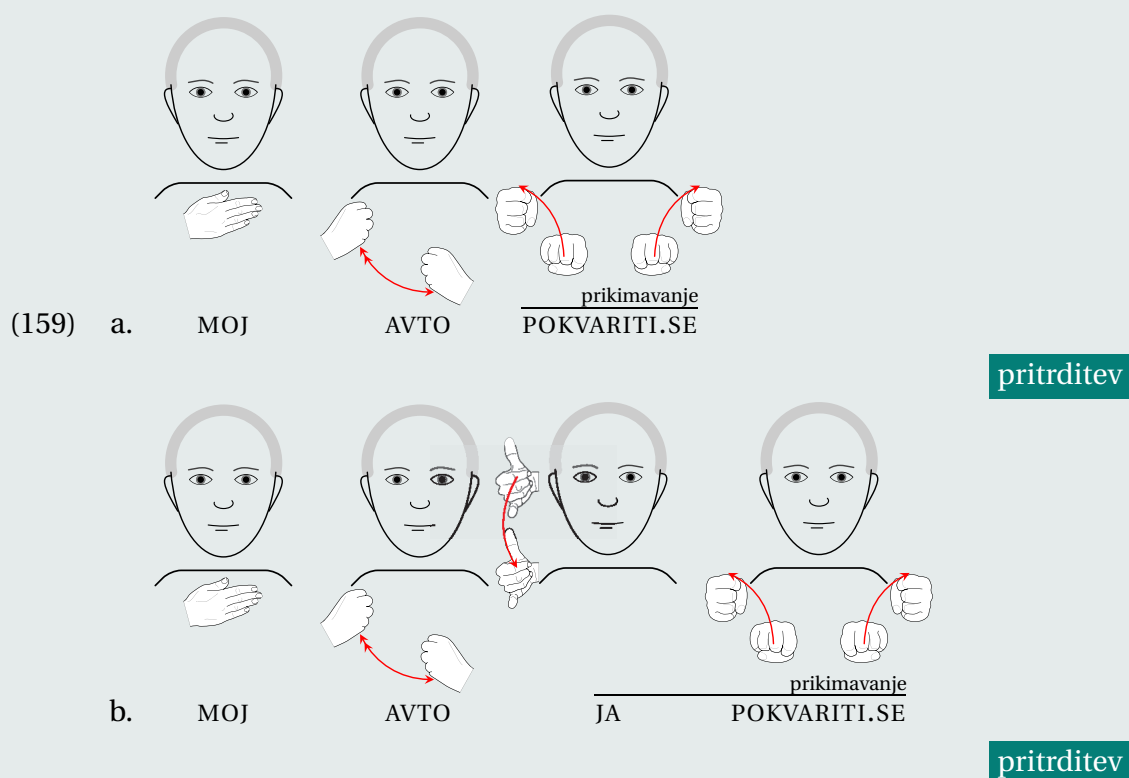
1. AVTO (samostalnik)
2. POKVARITI-SE (glagol)
3. STAR (pridevnik)

Slovnične kretnje:

1. odkimavanje
2. NE
3. prikimavanje

Pritrdilni stavki

Če hočemo posebej poudariti, da se je dogodek zgodil ali da oseba/stvar vendarle ima neko lastnost, v trdilni stavek dodamo prikimavanje (159a), lahko pa tudi kretnjo JA (159b).

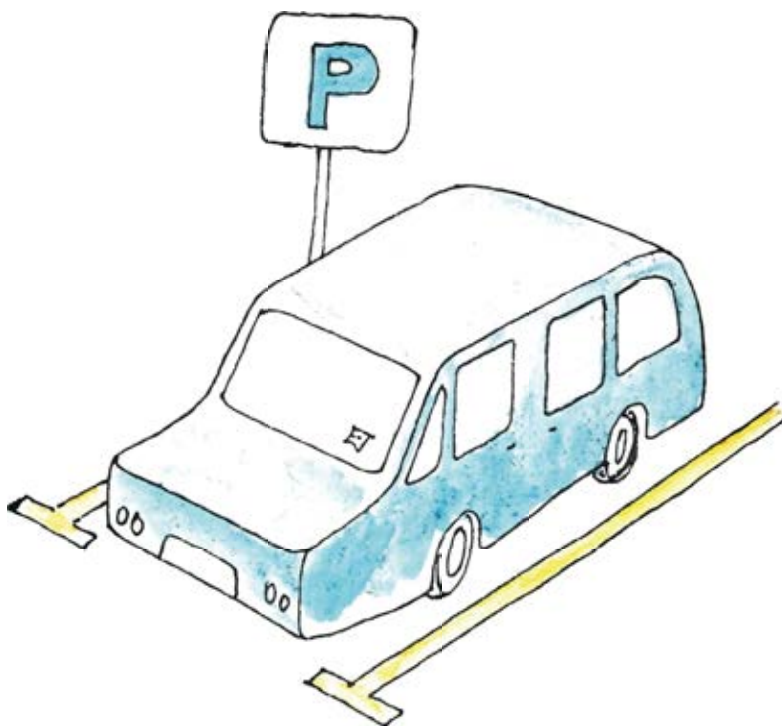

Trdilni stavek lahko spremenimo v nikalni stavek ali v pritrdilni stavek. Vendar se postopek zanikanja in postopek pritrjevanja razlikujeta, različen pa je tudi rezultat.

1. Ročna kretnja JA ni obvezna – lahko jo odkretamo (159b) ali pa tudi ne (159a).
2. Povezava trdilnega stavka s situacijo se zaradi prikimavanja in ročne kretnje JA ne spremeni:
 - Če se je avto res pokvaril, potem sta tako trdilni stavek kot pritrdilni stavek povezana s situacijo, nikalni stavek pa ni povezan s situacijo.
 - Če se avto ni pokvaril, potem ne trdilni stavek ne pritrdilni stavek nista povezana s situacijo, medtem ko je nikalni stavek povezan s situacijo.

Ker so pritrdilni stavki povezani z istimi situacijami kot trdilni stavki, niso nova vrsta stavkov, ampak le podvrsta trdilnih stavkov.

Pri raziskovanju zanikanih stavkov smo morda že opazili nekatere zakonitosti. Natančneje jih bomo raziskali v temi *Sestavine zanikanega stavka* (7.3).

7.3 Sestavine zanikanega stavka

V nekaterih jezikih stoji nikalnica pred besedo/kretnjo, ki služi kot glagol, v drugih jezikih pa za besedo/kretnjo, ki služi kot **glagol**. Kje stoji **ročna nikalnica** v slovenskem znakovnem jeziku, kdaj se začne **odkimavanje** in koliko časa traja? Odkrijmo navodila za sestavljanje nikalnih stavkov v slovenskem znakovnem jeziku.

Na prvi pogled so si znakovni jeziki po svetu pri zanikanju zelo podobni. Nikalno mimiko je večina znakovnih jezikov prevzela iz nejezikovnega sporazumevanja. V večini kultur nestrinjanje pokažejo z odkimavanjem, zato so v znakovnih jezikih, ki so nastali znotraj teh kultur, odkimavanje sprejeli in uporabili za zanikanje. V nekaterih kulturah pa nestrinjanje izkažejo s prikimavanjem, zato so znakovni jeziki znotraj teh kultur kot oznako zanikanja prevzeli prikimavanje (med drugimi grški in albanski znakovni jezik).

Zanikan stavek v vseh znakovnih jezikih po svetu vsebuje podobne sestavine. Pomembno pa je, v kakšni kombinaciji jih dodajamo in kako jih razvrstimo. Razlike so očitne predvsem v gibanju glave, trajanju nikalne mimike in številu nikalnic v stavku.

Gibanje glave:

1. odkimavanje (večina znakovnih jezikov)
2. prikimavanje (nekaj znakovnih jezikov, predvsem na Balkanu)

Trajanje nikalne mimike:

1. le ročna nikalnica ($\frac{\text{odkimavanje}}{\text{NE GLAGOL PASIVEC}}$)
2. ročna nikalnica in glagol ($\frac{\text{odkimavanje}}{\text{NE GLAGOL PASIVEC}}$)
3. ročna nikalnica in celotna glagolska zveza ($\frac{\text{odkimavanje}}{\text{NE GLAGOL PASIVEC}}$)

Število nikalnic v stavku:

1. število nikalnic = 1	3. število nikalnic = 2
2. število nikalnic ≥ 1	4. število nikalnic ≥ 2

Sedaj poznamo vse različne možnosti. Zato nas zanima, katere od teh možnosti uporabljamo v slovenskem znakovnem jeziku. V slovenskem znakovnem jeziku morajo zanikani stavki vključevati ročno in mimično nikalnico (160a). Če izpustimo ročno nikalnico (160b) ali če izpustimo odkimavanje (160c), je stavek neslovničen.

- (160) a. $\overline{\text{odkimavanje}}$ MAČEK NE LOVITI MIŠ.
 b. * $\overline{\text{odkimavanje}}$ MAČEK LOVITI MIŠ.
 c. *MAČEK NE LOVITI MIŠ.

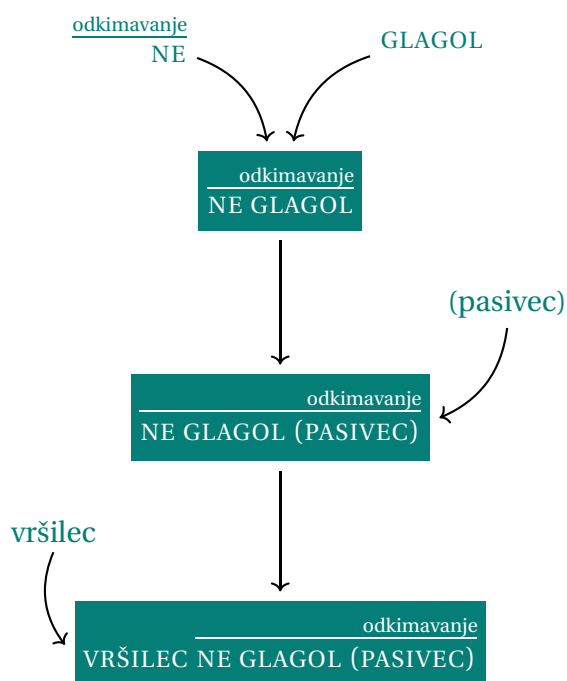
Ročna nikalnica (NE) ima v stavku točno določeno mesto: vedno stoji neposredno pred kretnjo, ki služi kot glagol; glej primer (161a). Le kadar je stavek posebno dolg ali kadar hočemo posebej poudariti njegovo zanikano vrednost, ga lahko razdelimo v dva dela: najprej uporabimo trdilni stavek in šele nato v drugem stavku pojasnimo, da prvi stavek ni resničen (161b). V tem primeru je trdilni stavek pogosto označen z dvignjenimi obrvmi.

- (161) a. $\overline{\text{odkimavanje}}$ DOJENČEK NE JOKATI.
 b. $\overline{\text{dvignjene obrvi}} \overline{\text{odkimavanje}}$ DOJENČEK JOKATI. NE.

Nikalna mimika (odkimavanje) se v slovenskem znakovnem jeziku pojavi točno takrat, ko odkretamo ročno nikalnico NE. Takrat je odkimavanje najmočnejše, nato pa počasi pojenja do konca stavka (162a). Če bi nato začeli naslednji stavek, se odkimavanje iz prvega stavka ne bi moglo prenesti nanj. Na ta način odkimavanje označuje meje med stavki. Kretalci včasih nehamo odkimavati še pred koncem stavka. Takrat odkimavanje spremlja le NE in glagol, na primer (162b). Verjetno obstaja majhna pomenska razlika med (162a) in (162b), vendar še ni raziskana.

- (162) a. $\overline{\text{odkimavanje}}$ MAČEK NE LOVITI MIŠ.
 b. $\overline{\text{odkimavanje}}$ MAČEK NE LOVITI MIŠ.

(163) Navodila za zanikan stavek, kot je (160a) v slovenskem znakovnem jeziku:

1. Ročno nikalnico (NE) obvezno spremlja nikalna mimika.

2. Ročna nikalnica (NE) in nikalna mimika se povežeta z glagolom.

2.1. NE stoji pred glagolom.

2.2. Mimika se razširi na glagol.

3. Glagol se lahko poveže s pasivcem; nikalna mimika se lahko razširi na pasivca, vendar ne čez mejo stavka.

4. Glagol se obvezno poveže z vršilcem, nikalna mimika se nanj ne razširi.

Če hočemo izvedeti več o posebnostih zanikanja v slovenskem znakovnem jeziku, si pogledjmo temo *Nikalne kretnje* (7.4).

7.4 Nikalne kretnje in mimika odkimavanja

Opazili smo, da v **zanikanem stavku** morata biti dva nikalna dela. Vendar pa je v slovenskem znakovnem jeziku poleg kretnje NE in odkimavanja na voljo še več **nikalnih kretenj**: NIČ, NOBEN in NIKOLI (NIČ in NOBEN se razlikujeta le po oralizaciji). Raziščimo.

Oglejmo si kretnji NIČ in NIKOLI v stavkih.

- (164) a. odkimavanje
TETA NIČ PEČI.
b. odkimavanje
TETA NIKOLI PEČI.

V obeh stavkih (164a) in (164b) je navzoče odkimavanje. Izpuščena pa je ročna nikalnica NE. Poleg mimike odkimavanja je torej v en zanikani stavek v slovenskem znakovnem jeziku lahko vključena le ena ročna nikalna kretnja. Če bi dodali dve, bi dobili neslovničen stavek – na primer:

- (165) a. odkimavanje
*TETA NIČ NE PEČI.
b. odkimavanje
*TETA NIKOLI NE PEČI.

Kako razložiti dejstvi, da (i) sta v enem stavku lahko le dva nikalna elementa in da (ii) je eden od njiju obvezno odkimavanje? Potrebujemo nekaj teorije. Obstajata dve vrsti nikalnic: **glavne** in **pomožne**. Glavna nikalnica zanika stavek, zato je obvezen del zanikanega stavka v vsakem jeziku po svetu, govornem ali znakovnem. Pomožna nikalnica ne zanika stavka, ampak le spremlja glavno nikalnico. Jeziki se med seboj razlikujejo glede na to, katere nikalnice imajo in kako jih uporabljajo.

Angleščina ima več glavnih nikalnic (*no, none, nobody, nothing*) in nobene pomožne nikalnice. Zato je v enem zanikanem angleškem stavku običajno le ena nikalnica. Če dodamo še eno, se med seboj izničita – dobimo pritrdilni stavek.

Slovenščina ima le eno glavno nikalnico (*ne*) in več pomožnih nikalnic (*nihče, nikoli, nič, nikjer*). Čeprav glavna nikalnica ne potrebuje pomožne nikalnice, lahko stavku dodamo poljubno število pomožnih nikalnic.

Slovenski znakovni jezik ima le eno glavno nikalnico (odkimavanje) in več pomožnih nikalnic (NE, NOBEN, NIČ, NIKOLI). Glavna nikalnica potrebuje pomožno nikalnico, vendar dovoljuje zgolj eno.

Vrnimo se k slovenskemu znakovnemu jeziku. Kadar je vršilec sestavljen iz samostalnika in nikalne kretnje NIČ, se odkimavanje razširi čez celotnega vršilca (166).

odkimavanje

(166) NIČ OTROK SPATI.

Odkimavanje se nikoli ne razširi na kretnje pred vršilcem, na primer na kretnjo DEŽ v (167), ki opisuje okoliščine.

dvignjene obrvi odkimavanje

(167) NOČ NIČ OTROK SPATI.

V slovenskem znakovnem jeziku različne nikalnice (ročne kretnje NE, NIČ, NOBEN in NIKOLI) vplivajo druga na drugo. Delujejo po zapletenih, vendar natančno določenih pravilih. Če se ne spomnimo točno, kaj smo o zanikanju že povedali, si še enkrat oglejmo teme *Trdilni in nikalni stavki* (7.2) in *Sestavine zanikanega stavka* (7.3).

7.5 Nikalni glagoli

V vsakem jeziku obstajajo izjeme. Nekateri glagoli v slovenskem znakovnem jeziku so zanikani na poseben način: IMETI-NE, HOTETI-NE, MOČI-NE, MARATI-NE, BITI.OKUSEN-NE, SLIŠATI-NE, VIDETI-NE, VEDETI-NE, POZNATI-NE. Imenujemo jih **nikalni glagoli**. Ob njih ni ročne nikalnice oziroma se zdi, kot da je ročna nikalnica del glagolske kretnje. Zakaj?

V mnogih jezikih je nikalnica neposredno ob glagolu, tudi v slovenskem znakovnem jeziku:

VRŠILEC $\xrightarrow{\text{odkimavanje}}$ NE GLAGOL (PASIVEC)

Zato obstaja možnost, da iz dveh kretenj (NE + GLAGOL) nastane ena sestavljena kretnja:

NE + MARATI = MARATI-NE

Kakšne so posledice tega, da glagol MARATI-NE že vsebuje skrito ročno nikalnico NE?

1. Glagol MARATI uporabljamo v trdilnih stavkih (168a) in ga ne moremo uporabiti v nikalnem stavku (168b).

(168) a. SOSED MARATI NOGOMET.

Trdilni stavek

b. *SOSED $\xrightarrow{\text{odkimavanje}}$ MARATI NOGOMET.

Nikalni stavek

2. Glagol MARATI-NE uporabljamo v nikalnih stavkih (169b) in ga ne moremo uporabiti v trdilnem stavku (169a).

(169) a. *SOSED MARATI-NE NOGOMET.

Trdilni stavek

b. SOSED $\xrightarrow{\text{odkimavanje}}$ MARATI-NE NOGOMET.

Nikalni stavek

3. Glagola MARATI-NE ne moremo uporabiti v stavku, v katerem je tudi ročna nikalnica NE, NIČ, NOBEN ali NIKOLI (170a).

(170) a. *SOSED $\xrightarrow{\text{odkimavanje}}$ NE MARATI-NE NOGOMET.

Nikalni stavek

Pogosto velja, da glagoli, ki se veliko uporabljajo, težijo k temu, da postanejo izjeme. Tudi v slovenskem znakovnem jeziku se glagoli, ki se veliko uporabljajo, spreminjajo v nikalne glagole. Spodnji seznam ni dokončen, saj se novi nikalni glagoli še zmeraj pojavljajo.

Modalni glagoli	Glagoli zaznavanja	Glagoli znanja
IMETI → IMETI-NE	SLIŠATI → SLIŠATI-NE	VEDETI → VEDETI-NE
HOTETI → HOTETI-NE	VIDETI → VIDETI-NE	POZNATI → POZNATI-NE
MOČI → MOČI-NE	BITI.OKUSEN → BITI.OKUSEN-NE	
MARATI → MARATI-NE	GLEDATI → GLEDATI-NE	

Kakšne so lastnosti trdilnih in nikalnih glagolov?

Mesto kretanja: Vsi trdilni glagoli s seznama so obtelesni glagoli ali glagoli z začetno točko na telesu. Vsi nikalni glagoli s seznama se končajo v prostoru.

Usmerjenost: Vsi trdilni glagoli s seznama, ki jim lahko določimo usmerjenost, so usmerjeni proti kretalčevemu telesu. Nikalni glagoli s seznama v začetni točki ohranijo usmeritev proti telesu, ki pa se nato spremeni tako, da je roka v končni točki usmerjena stran od kretalčevega telesa.

Oblika roke: V začetni točki oblika roke pri zanikanem glagolu ustreza obliki roke pri trdilnem glagolu. V končni točki pa se zanikani glagoli večinoma končajo z odprto dlanjo in iztegnjenimi prsti.

		Trdilni	Nikalni
Prostor	začetek	telo	telo
	konec	telo/prostor	prostor
Usmerjenost	začetek	k telesu	k telesu
	konec	k telesu	v prostor
Oblika roke	začetek	poljubna	poljubna
	konec	poljubna	razprta dlan ()

Slovenski znakovni jezik ima enostavne in sestavljene kretnje. Znotraj enostavne kretnje se lahko oblika roke spremeni le tako, da se aktivni prsti izprožijo ali skrčijo. Ne more pa se spremeniti število aktivnih prstov, kar z drugimi besedami pomeni, da pasivni prsti ostanejo v nespremenjenem položaju. Število aktivnih prstov se lahko spremeni le znotraj sestavljene kretnje. Ker se pri nikalnih glagolih spremeni število aktivnih prstov, to potrjuje, da so nikalni glagoli res sestavljene kretnje, in sicer iz glagola in ročne nikalnice. Razlago pravila o aktivnih prstih najdemo v temi *Oblika dlani in pravilo aktivnih prstov* (1.2).

To je bila zadnja tema iz sklopa o zanikanju (7). Nadaljujemo s sklopom *Vprašanja* (8).

